

AUREL DRAGOTĂ, *Aspecte de multiculturalitate spirituală. Rit și ritual funerar în Transilvania și în Europa centrală și de sud-est (sec. IX–XI)*, [Bibliotheca Septemcastrensis, XXIII], Editura Altip, Alba Iulia, 2006, 278 p. (LXVIII planșe).

Această lucrare reprezintă teza de doctorat susținută la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu sub coordonarea dr. Thomas Năgler, în anul 2003, ea fiind publicată în seria *Bibliotheca Septemcastrensis*, cu finanțare de la Departamentul pentru Relații Interetnice din cadrul Secretariatului General al Guvernului României.

Cuprinsul volumului este structurat în opt capitole care ar putea fi grupate, în opinia noastră, în două părți: partea I-a (cap. I–IV) referitoare la datele istorice generale privind orizontul cronologic al secolelor IX–XI; partea a II-a (cap. V–VIII) referitoare la ritul și ritualul funerar, inventarul mormintelor și repertoriul necropolelor.

Capitolul I (p. 7–19) reprezintă un binevenit excurs asupra bibliografiei și istoricului cercetării necropolelor, oferind în manieră sintetică informații privind mare parte din publicațiile dedicate arheologiei necropolelor apărute între anii 1865–2005. Fără a avea pretenția că este o analiză exhaustivă a bibliografiei, acest istoric al cercetărilor, reușește să ofere o imagine bună asupra modului în care au evoluat cercetările necropolelor aparținând secolelor IX–XI din Transilvania, Banat și Crișana.

Deși autorul inserează câteva date legate de cercetările arheologice în necropole din Croația (p.7), Ungaria (p.8) și Slovacia (p.9) acestea sunt extrem de lapidare și se naște întrebarea: de ce au fost omise numeroasele cercetări arheologice din Ungaria sau Bulgaria? Cele din Ungaria ar fi meritat o tratare mai aprofundată și numai prin prisma analizării opiniilor exprimate de Csanad Balint în lucrarea dedicată secolului al X-lea¹.

¹ *Südungarn im 10 Jahrhundert*, Budapesta, 1991.

Aceste trimiteri sporadice ar putea să lipsească, istoricul cercetărilor fiind, în opinia noastră, necesar în special pentru segmentul transilvan, care nu s-a bucurat până în prezent de o tratare sintetică a problematicii necropolelor medievale timpurii.

Referitor la unii termeni utilizați în acest capitol, ar fi trebuit o mai mare atenție pentru a nu se strecura denumiri precum *forma deltoidă* (p. 11), când corect ar fi fost *formă de dălțiță*. Trimiterile la tabelele cronologice aparținând lui J. Hampel, J. Giesler sau Al. Ruttkay sunt extrem de importante, dar, având în vedere puțina cunoaștere a acestora în istoriografia de limbă română, ar fi fost necesară preluarea lor și publicarea ca anexe.

Capitolul al II-lea – *Maghiarii și spațiul european în sec. IX–XI* (p. 21–26) – este dedicat prezentării succinte a migrării ungarilor dinspre stepele nord-pontice spre vest până la stabilirea în Pannonia. Din enumerarea opiniilor cu privire la căile de pătrundere a ungarilor în Transilvania a fost omisă una relativ recentă² ce „recalibrează” etapizarea propusă de K. Horedt, așa cum

² A. Ioniță, *Date noi privind colonizarea germană în Țara Bârsei și granița de est a Regatului maghiar în cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea*, în *Revista Istorică*, 5, 1994, 3–4, p. 273–281; A. Ioniță, D. Căpățână, N. Boroffka, R. Boroffka, A. Popescu, *Feldioara / Marienburg. Contribuții arheologice la istoria Țării Bârsei. Archäologische Beiträge zur Geschichte des Burzenlandes*, București, 2004, p. 57–59.

este omisă și cea exprimată de I. Bona³. Pe de altă parte, prezentarea opiniilor exprimate până în prezent ar fi meritat un comentariu mai amplu și chiar o luare de poziție.

Substanța primei părți este dată de capitolele III – *Orizonturi culturale în Transilvania* (p. 27–38) – și IV – *Bălgradul în jurul anului 1000. Repere istorice și arheologice* (p. 39–46). Primul este dedicat prezentării succinte a orizonturilor culturale din Transilvania din secolele IX–XII, iar celălalt, mult mai important, aduce în discuție unul dintre cele mai nebuloase subiecte ale evului mediu timpuriu – Alba Iulia la cumpăna dintre milenii.

Prezentarea succintă cu evidențierea unor trăsături specifice fiecărei etape culturale este unul din atuurile lucrării. Încercarea de sintetizare a unui volum mare de informații a generat și unele omisiuni bibliografice cum este cazul în prezentarea *grupului Cluj* (p. 33) unde, din nou, simțim lipsa unei analize și a bibliografiei maghiare⁴ sau a celei bulgare⁵ cu privire la atribuirile etnice pe baza materialelor arheologice.

Capitolul IV, dedicat Albei Iulia, este punctul de rezistență al primei părți. Una dintre informațiile cu caracter de noutate puse la dispoziție de autor este o hartă a orașului cu marcarea necropolelor cercetate arheologic. Această hartă (p. 211) este prima de acest fel pentru Alba Iulia, lămurind în mare parte amplasarea topografică a „legendarelor” necropole ale Bălgradului. Autorul, pomind de la analiza izvoarelor documentare (Anonymus, Simon de Keza, *Cronicon Pictum Vindobonense*) și coroborând informațiile acestea cu cele oferite de arheologie, argumentează teza cu privire la legătura dintre Gyula *major* și Hierotheus.

Analizând genealogia celor doi Gyla/Geula/Jula de la Alba Iulia trece în revistă teoriile existente (p. 41–42), dar este omisă una de dată mai recentă⁶, care îl identifică pe Gyla *minor* cu un anume Prokuj ce avea rang de *gylas* și care a fost luat prizonier de Ștefan I și apoi eliberat.

³ István Bóna, *Histoire de la Transylvanie depuis la coquette hongroise jusqu'à l'époque du premier établissement de colons allemands (895–1172)*, în B. Köpeczi (ed.), *Histoire de la Transylvanie*, Budapesta, 1991, p. 131–145 cu bibliografia.

⁴ B. Köpeczi (ed.), *Histoire de la Transylvanie*, Budapesta, 1991; Cs. Balint, *Südungarn im 10 Jahrhundert*, Budapesta, 1991; M. Schulze-Dörlamm, *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken*, în *Jahrbuch des Römisch-Germanisches Zentralmuseums Mainz*, 35, 1988, 2, p. 373–477.

⁵ V. Pletnjov, V. Pavlova, *Frühmittelalterliche Riemenbeschläge im Archäologischen Museum von Varna*, în *Bulletin du Musée National de Varna*, 30–31 (45–46), 1994–1995, p. 24–239; V. Jotov, *Über den S.G. Ungarischen Säbel*, în *Bulletin du Musée National de Varna*, 34–35 (49–50), 1998–1999, p. 183–191.

⁶ P. Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX–XIII)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 274: ... *Geula, pe care cronicarul Thietmar îl cunoaște sub numele de Prokuj...*

Ne declarăm în totalitate de acord cu argumentația oferită de autor pentru susținerea importanței centrului politic de la Alba Iulia la cumpăna dintre milenii (p. 43). Diversitatea funerară, așa cum spune autorul, sesizată arheologic prin cercetările recente de la Alba Iulia (*str. Arh. Iuliu Hossu, str. Brândușei, Izvorul Împăratului*), pledează pentru impunerea Albei Iulia ca un centru politic de prim rang încă de la mijlocul secolului al X-lea. Totuși, nu suntem convingși de legătura directă a lui Hierotheus cu Alba Iulia, mai ales că datarea – singura de altfel – oferită de R. R. Heitel⁷ pentru rotonda de sub Catedrala Romano-Catolică, cum că ar aparține *momentului Hierotheus*, nu este una care să ne ofere argumente solide. Argumentația oferită de A. M. Velter⁸ și A. Madgearu⁹, bazată pe analiza emisiunilor monetare bizantine, coroborată cu informațiile documentare referitoare la Cenad, pledează pentru localizarea sediului lui Hierotheus în zona de confluență a Mureșului cu Tisa. A. Dragotă subliniază foarte bine faptul că unele carențe în publicarea rezultatelor de la Alba Iulia generează întârzieri nejustificate în ceea ce privește clarificarea unor momente importante din istoria voievodatului transilvan (p. 46).

Capitolul al V-lea – *Rit și ritual funerar* (p. 47–59) – deschide, ceea ce în viziunea noastră ar reprezenta, partea a doua a lucrării. Autorul face o trecere în revistă a caracteristicilor asemănătoare sau diferențiate ale necropolelor din Transilvania. Elementele de noutate aduse de acest capitol se referă la discutarea foarte lapidară a problemei trepanației (p. 58–59) și la menționarea posibilelor sacrificii rituale sau ceremonii funerare (p. 50). Ambele subiecte aproape că nu sunt menționate în studiile de până în prezent referitoare la secolele IX–XI în Transilvania. Este de remarcat faptul că autorul se ferește să discute problematica creștinării comunităților care au utilizat necropolele de la Alba Iulia, dar admite existența unor comunități creștine în secolul al X-lea, cărora le sunt atribuite mormintele de la *Izvorul Împăratului*¹⁰.

Capitolul al VI-lea – *Materialul arheologic* (p. 61–132) – este dedicat prezentării pe tipuri de materiale a pieselor ce au compus inventarele funerare descoperite în necropolele din Transilvania. Cronologia oferită pentru aceste materiale este cea realizată de J. Hampel și J. Giesler

⁷ *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968–1971)*, I, în: *SCIVA*, 36, 1985, 3, p. 215–232; *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968–1977)*, II, *Piese de metal în SCIVA*, 37, 1986, p. 233–248;

⁸ A. M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII*, București, Editura Paideia, 2002, p. 78–81.

⁹ A. Madgearu, *România în cronică Notarului Anonim, Cluj-Napoca*, 2001, p. 132–134.

¹⁰ Printre rânduri se desprinde ipoteza creștinării lor de către misiunea lui Hierotheus, A. Dragotă chiar legând această necropolă direct de persoanele care l-au însoțit pe episcopul bizantin. Într-adevăr în ultimii ani au fost descoperite o serie de morminte ce aveau ca inventar cruci pectorale – inf. M. Blăjan.

și din nou am simțit lipsa preluării tabelor cronologice ale celor doi și publicarea lor în cadrul anexelor.

Concluzionând, autorul ne oferă câteva opinii interesante privind legăturile dintre necropole și posibilele așezări de care au fost legate. O astfel de conexiune este făcută între necropola de pe *str. Brândușei* și așezarea de pe *Dealul Furcilor* (p. 133). Cele mai importante informații ale *Considerațiilor finale* sunt legate de interpretarea cercetărilor arheologice de la Alba Iulia, autorul lansând ideea existenței unui orizont cultural numit *Alba Iulia*, orizont cultural ce are trei faze circumscrise secolelor IX–XI.

Repertoriul necropolelor de inhumație din secolele IX–XI. Transilvania, Croația, Ungaria și sud-vestul Slovaciei (p. 137–155), ce încheie partea a doua a volumului, cuprinde un număr de 25 de descoperiri din Transilvania¹¹, șapte necropole din Ungaria¹², în timp ce pentru Slovacia sunt menționate peste 30, iar în Croația alte nouă necropole. Considerăm că repertoriul necropolelor

este realist doar în ceea ce privește teritoriul Transilvaniei, unde au fost cartate toate necropolele publicate aparținând intervalului cuprins între secolele IX–XI.

Rezumatul în limba franceză, tradus de Andrei-Paul Corescu și anexele (bibliografie, hărți, planuri, desene, diagrame) completează volumul, contribuind în mare măsură la creșterea calității lui. Din punct de vedere al tehnoredactării ar fi câteva observații de făcut în legătură cu unele supărătoare scăpări gramaticale (p. 5, 37, 49 etc). În ceea ce privește planșele, trebuie menționată calitatea foarte bună a lor și acuratețea cu care au fost realizate.

Lucrarea lui Aurel Dragotă deschide un drum nou în arheologia medievală timpurie din Transilvania, fiind prima monografie dedicată arheologiei necropolelor din Transilvania, ea alăturându-se lucrării lui P. Iambor, ce tratează problematica așezărilor fortificate din Transilvania¹³.

IOAN MARIAN ȚIPLIC